

УДК 378:504

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

С.І.Ключка

***Анотація.** В статті висвітлено стан формування екологічної компетентності студентів технічного університету. Розкрито значення особистісного підходу до процесу фахової підготовки щодо природоохоронних проблем як основи екологічної компетентності. Запропоновано результати дослідження, на підставі яких зроблені відповідні висновки та поставлені завдання для подальших досліджень.*

***Ключові слова:** формування особистості, екологічна компетентність, природоохоронні проблеми.*

***Аннотация.** В статье отражено состояние формирования экологической компетентности студентов технического университета. Раскрыто значение личностного подхода к процессу профессиональной подготовки относительно природоохранных проблем как основы экологической компетентности. Предложены результаты исследования, на основании которых сделаны соответствующие выводы, намечены задачи для последующих исследований.*

***Ключевые слова:** формирование личности, экологическая компетентность, природоохранные проблемы.*

***Summary.** In this article the state of forming personality features of ecologically competent specialists of Technical University is reflected. Their meaning as for the environmental protection problems - the basic part of ecological competence – is revealed in the professional training process. The proper conclusions, based on the suggested results are drawn and the tasks for the subsequent work are put.*

***Key words:** forming of personality, ecological competence, nature protection problems.*

Постановка проблеми. Глобалізація всіх процесів та сфер суспільного життя, опосередкована масштабними інтеграційними процесами цивілізаційного характеру, зумовлює пошук нової освітньої парадигми, яка б найповніше віддзеркалила не лише національні традиції використання природи як фактора особистісного впливу, але й відповідала б суспільно-історичним орієнтирам на гармонійне співіснування з природою людства в цілому та кожної людини зокрема.

В контексті цього важливим результатом освітньої роботи є формування екологічної компетентності молодих поколінь як інтелектуальної, рефлексивної та практичної здатності вчасно і адекватно коригувати особисте та суспільне ставлення до природи як до найвищої цінності буття. Саме екологічна компетентність допоможе молодій людині, майбутньому фахівцю перейти від вузько-утилітарного ставлення до природи та фахового ремісництва на рівень життєтворчості в ім'я гармонії людини і довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті природоохоронних проблем приділяли увагу багато дослідників. Ряд науковців у своїх працях (Л.Білик, Л.Лук'янова, О.Плахотник, Г.Пустовіт, Н.Пустовіт, С.Совгіра, Г.Тарасенко, С.Шмалей) констатують, що екологічна освіта безпосередньо впливає на усвідомлення власної причетності до екологічних проблем та спрямована на формування екологічно компетентної особистості. Зазначена проблема розглядається в таких напрямках: гуманізація інженерної освіти (В.Андрущенко, О.Романовський), висвітлення різних аспектів екологічної освіти, зокрема екологічної культури (Н.Єфіменко, Г.Пономарьова, С.Матеюк), екологічної відповідальності (Л.Білик), екологічної компетентності (Л.Лук'янова, О.Гуренкова, Н.Олійник, Л.Титаренко) та ін. Утім особистісний вимір формування екологічної компетентності студентської молоді вивчений допоки епізодично.

Метою статті є презентація результатів експериментального дослідження стану сформованості екологічної компетентності студентів технічного університету в контексті особистісного підходу до її формування.

Виклад основного матеріалу. Формування екологічної компетентності особистості сприяє утворенню сукупності рис, що необхідні для вироблення дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища. До таких рис можна віднести такі якості особистості: наявність знань про

навколишнє природне середовище та взаємозв'язки природи і суспільства; наявність переконання обов'язкової охорони, збереження і відтворення природних ресурсів; відповідальне ставлення до оточуючого середовища; практичні вміння щодо природного середовища та власна активна участь у природоохоронній діяльності. Зазначений аспект передбачає обов'язкове формування екологічного мислення та світогляду, які ґрунтуються на основі отримання індивідом комплексної системи уявлень про природу, біосферу, принципи та закони її збереження і раціональне використання. Цей процес повинен тривати протягом всього життя кожної людини, і як наслідок, на думку Г.Білявського, в кожного з'явиться екологічна компетентність – знання екологічних законів, правил і норм, принципів поведінки в довкіллі, які утримують її від екологічно аморальних учинків і спрямовують на природоохоронну діяльність [4, с.283].

Ми виходимо з того, що будь-які дії, поведінка – це проекція думок, тому кожен повинен нести відповідальність за свої думки не тільки перед собою, а й перед іншими членами суспільства. Звідси виникає необхідність виховувати у майбутніх фахівців позитивні думки стосовно системи «людина – природа», сприяти дотриманню ними правил екологічної культури, сутність яких полягає в повазі до інших людей, природи, складових біосфери. Первісні засади екологічної культури формуються з раннього дитинства. Звичаї українського народу, праця та відпочинок завжди були підпорядковані природним періодичним змінам та сільськогосподарському календарю, що і визначало в подальшому характерні риси українського національного характеру: працелюбність, ліричність, витримка, відчуття гармонії довкілля, усвідомлення себе як господаря. Любов до природи, шанобливе ставлення до землі, як до годувальниці, увійшли до скарбниці народної мудрості українців у формі прислів'їв, приказок, легенд про природу. На цьому ґрунті формуються морально-етичні засади, що виявляються не просто у зовнішніх нормах поведінки, а є своєрідним переконанням та усвідомленням особистістю необхідності дотримання гармонії співіснування та відмови від споживацького ставлення до неї.

В унісон цьому сучасна парадигма освіти в Україні робить акцент на загальнолюдські гуманістичні принципи, які пов'язані із всебічним гармонійним розвитком особистості. Процес навчання має на меті інтегративне поєднання духовного, інтелектуального і фізичного розвитку особистості, передбачає формування навичок до її саморозвитку, стимулює усвідомлення важливості підвищення рівня здоров'я. Один з інноваційних напрямів (компетентнісний підхід до навчання) висунув нові вимоги до вищої освіти: здатність творчо мислити, розвивати компетенцію й формувати вміння застосовувати здобуті знання в конкретних практичних ситуаціях. Кінцевим результатом такого підходу є доповнення до знань, умінь та навичок, як результату навчання, всебічно компетентних молодих людей ще й формування їх творчих здібностей.

Якщо зазначений аспект розглядати в контексті екологічної обізнаності, слід зазначити, що загальнокультурна компетентність включає розвиток екологічної культури особистості та суспільства у всіх її проявах: формування екологічної свідомості через систему екологічної освіти та екологічного виховання; знання екологічної етики (моральні кодекси природокористування, моральні норми взаємин людини і природи з урахуванням знань екологічних законів). В умовах сучасного техногенного неблагополуччя природа не може самостійно відтворювати свій потенціал, тому забруднення довкілля обумовлено не стільки відсутністю економічних та матеріально-технічних важелів, а в першу чергу, невмінням суспільства гармонізувати свої стосунки з природою. У розв'язанні цієї проблеми особлива роль відводиться освітній галузі, зокрема, вищим технологічним навчальним закладам, де проходить підготовка фахівців інженерного спрямування, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з втручанням в природу, і які обов'язково повинні вміти приймати рішення щодо екологічної безпеки.

Близькою до методологічних засад нашого дослідження є позиція Л.Білик, яка зауважує, що у навчально-виховному процесі потрібно формувати принципово нову мотивацію до природоохоронної діяльності, надаючи їй духовного смислу. Передусім слід зробити надбанням свідомості молодій людині знання, що саме по собі нагромадження матеріальних багатств ні до чого не приведе і не може бути метою життя людини. Розглядаючи мотивацію як продукт формування особистості фахівця, ми вважаємо, що вона також виступає фактором власного розвитку. Мотиваційний компонент виконує стимулюючу, спонукаючу, мобілізуючу, діагностичну функцію і є важливою внутрішньою умовою розвитку прагнення особистості до набуття професії та самоосвіти [2, с. 81]. У свою чергу Л.Лук'янова відзначає, що кожний фахівець повинен бути переконаним не лише у необхідності раціонального природокористування, але й вирішувати якісно нові завдання – прогнозувати вплив на довкілля та зміни, які можуть відбутися. Формування екологічної компетентності особистості відбувається під впливом неперервної екологічної освіти, а згодом і професійної діяльності [5, с.23].

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

Окреслений вище теоретичний підхід до формування екологічної компетентності майбутніх фахівців ми перевіряли у спеціально організованому дослідженні, яке проводилось на базі Черкаського державного технологічного університету. Основним завданням стало визначення особистісної складової екологічної компетентності студентів технічних ВНЗ. В анкетуванні взяли участь студенти I-III курсів інженерних і гуманітарних спеціальностей (381 особа).

Знаменно, що, оцінюючи стан власної екологічної підготовки, лише 28% студентів визначили її як задовільну. Такий незначний відсоток свідчить, перш за все, про недостатній рівень отриманих екологічних знань, які не є домінуючими в професійній підготовці фахівців технічного вишу. Це зумовлено і незначною кількістю часу, що відведено на вивчення дисциплін природознавчого циклу і також запровадженням так званої «освітньої траєкторії», згідно якої студент має право взагалі не вибирати дисципліни вказаного напрямку для вивчення.

Аналізуючи відповіді студентів щодо рис, притаманних екологічно компетентній людині, з'ясували, що незначний відсоток респондентів (16%) назвали такі риси, як турботу про природу, любов до природи, старанність, цілеспрямованість, доброзичливість, відповідальність, що свідчить про нагальну необхідність акцентувати увагу саме на формуванні цих вищеперерахованих особистісних якостей.

Серйозне ставлення молодих людей до екологічної проблематики виявилось у оцінці власної екологічної компетентності. Екологічно компетентними вважають себе 63% інженерів та 74% гуманітаріїв, що є досить закономірним, оскільки останні є більш теоретично і інформаційно обізнані з проблемами екології. Водночас, 80% студентів-екологів визнали себе екологічно компетентними фахівцями, що і природно, адже вони більше акцентують увагу на вивченні закономірностей навколишнього світу, що і передбачається їх спеціалізацією. Щодо сформованості практичних навичок природоохоронної діяльності, то майже всі групи опитуваних дали високий відсоток ствердних відповідей: 66% – інженерів, 65% – гуманітаріїв, 83% екологів. Отже, більша частина респондентів на належному рівні усвідомлює власну причетність, щодо підтримки оптимального стану навколишнього природного середовища. Але готовими до певних дій і активної природоохоронної роботи виявились не всі, при цьому студенти інженерних спеціальностей показали більший відсоток (40%), оскільки в них більший практичний досвід, в порівнянні з гуманітаріями (37%), які розуміють екологічні негаразди, але глибоко не задумувались над ними і не були включені в їх практичне розв'язання (52%). У майбутніх екологів готовність до активної природоохоронної діяльності сформована лише у 65% студентів.

У процесі вивчення впливу екологічної свідомості на результати будь-якої професійної діяльності, ми отримали майже однакові результати: як інженери – 72%, так і у гуманітарії – 73% вважають відсутність екологічної компетентності вкрай негативним явищем. Лише незначна частка студентів-гуманітаріїв (9%) вважають, що відсутність екологічної свідомості мало впливає на результати будь-якої професійної діяльності. Це пояснюється тим, що їхня практична діяльність не пов'язана з безпосереднім втручанням та перетворенням природного середовища. Студенти ж екологічного фаху у більшості (83%) переконані в необхідності екологічного світосприйняття під час професійної діяльності.

Аналізуючи наявність у студентів внутрішньої мотивації до збереження навколишнього природного середовища, ми виявили більш сформованою цю якість у 30% інженерів проти 23% студентів гуманітарних спеціальностей. У студентів екологів ми спостерігаємо майже стовідсоткову сформованість мотивації дбайливого ставлення до довкілля (так – 56%, частково – 44%).

Запропонувавши студентам вказати, що є інтегральним показником екологічно культурної, екологічно свідомої, екологічно компетентної особистості, ми отримали такі відповіді: 51% студентів інженерного фаху і 26% студентів гуманітарного напрямку не змогли скласти характеристику особистості з вказаними якостями. Інша частина опитаних вказала такі риси: інженерний напрям (49%) – небайдужість до навколишнього середовища, відповідальність за свої дії, просвітницька діяльність у сфері екології та участь у заходах, спрямованих на подолання екологічної кризи; здатність не смітити на вулиці, загальна культура людини, порядність особистості, моральні та духовні якості; знання закономірностей функціонування біосфери; розуміння залежності здоров'я людини від екологічного стану довкілля; збереження природи та турбота про неї, вихованість; природа – це я, любов до неї, сприяння її відновлення; розуміння наслідків власних дій щодо навколишнього середовища; розуміння місця і ролі людини а природі; участь у природоохоронних акціях; усвідомленість екологічних проблем; внутрішня мотивація, бажання жити в чистому, здоровому середовищі, не забруднювати його; під час роботи на виробництві повинні знати, як робити, щоб не зашкодити природі. Студенти гуманітарних спеціальностей визначили такі риси

(74%): досвід діяльності в екологічній сфері, турбота про природу, любов до природи; ми повинні берегти нашу природу, тому що в майбутньому вона може загинути; порядність, доброзичливість; захист природи; обізнаність про екологічну ситуацію в світі; участь в природоохоронних акціях; усвідомленість масштабності проблем природи і намагання зберегти її; наявність внутрішньої мотивації до збереження навколишнього середовища; порядність, відповідальність, передбачення можливих наслідків; пропагування охорони природи серед оточуючих; розуміння проблем екології та намагання їх вирішити.

Визначаючи наявність екологічної культури у студентів, ми отримали майже однакові показники, як у інженерів (57%), так і у гуманітаріїв (56%), що вважають себе такими. Цікавим є той факт, що студенти першого курсу (80%) вважають себе в більшій мірі екологічно культурними людьми. Аналогічні показники ми зафіксували, вивчаючи питання: «Чи вважаєте Ви себе екологічно свідомою особистістю?», де відповідно на першому курсі такими себе вважають 80%, на другому – 60%, на третьому – 62%. Однак у студентів екологів прослідковується інша динаміка: на першому курсі 58%, на третьому – 65%, що засвідчує їх критичне ставлення до себе.

Висновки. Досвід експериментального вивчення проблем формування екологічної компетентності студентів технічних ВНЗ показує, що майбутні фахівці, які навчаються за спеціальностями як інженерного, так і гуманітарного спрямування, недостатньо інформовані щодо екологічних питань, і це вказує на необхідність подальшого розвитку в них таких знань. Студенти інженерного фаху, вважаючи себе недостатньо екологічно компетентними, розуміють, що відсутність екологічної свідомості негативно впливатиме на результати їх професійної діяльності. Тому в них більше сформована мотивація щодо збереження навколишнього середовища, ніж у студентів-гуманітаріїв. При цьому інженери відзначають, що екологічні знання отримані у школі, є недостатніми. Подальший моніторинг ситуації засвідчив, що по мірі заглиблення студентів під час опитування в суть екологічної проблематики відсоток їхньої екологічної обізнаності падає. Крім того, студенти інженерних спеціальностей відзначають недостатність висвітлення проблеми природозбереження у фахових дисциплінах, що свідчить про низький рівень міжпредметних зв'язків у процесі фахової підготовки.

Ми вважаємо, що серед завдань вищої школи технічного спрямування з підготовки конкурентоспроможних фахівців повинні бути такі: екологізація змісту фахових дисциплін; формування екологічної компетентності фахівців усіх спеціальностей; виховання вміння, навичок та прагнень підтримувати на належному рівні навколишнє середовище; формування практичних навичок природоохоронного характеру; підвищення екологічної свідомості відповідно до професійної діяльності; сприяння становленню мотиваційної сфери у студентів щодо збереження природного середовища; підвищення рівня екологічних знань та підтримка стійкого інтересу щодо проблем довкілля, що сприяло б підвищенню екологічної культури студентів технічних університетів. Особистісний вимір екологічної підготовки студентів технічних ВНЗ зобов'язує вищу освіту відмовитись від формального “озброєння знаннями”, а послідовно перейти на ціннісно-рефлексивну основу формування екологічної компетентності майбутніх фахівців як інженерного, так і гуманітарного профілю.

Література

1. Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании / В. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С.3-13.
2. Білик Л.І. Екологічна відповідальність студентів: теоретико-методичний аспект/ Л.І.Білик – Черкаси : Вертикаль, 2005.– 339 с.
3. Білик Л.І. Особливості екологічної підготовки фахівців економічних спеціальностей / Л. І. Білик // Екологія і ресурси. – 2003.– Вип. 7. – С. 120 – 124.
4. Білявський Г.О. Основи екології / Г.О.Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю.Костіков. – Київ: Либідь, 2004. – 408 с.
5. Лук'янова Л.Б., Екологічна компетентність майбутніх фахівців / Л.Б.Лук'янова, О.В. Гуренкова. – Київ, 2008. – 243 с.
6. Олійник Н.Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “теорія та методика навчання з технічних дисциплін” / Н.Ю.Олійник; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна /– Харків, 2005. – 19 с.